

פתיחה

הגמרא במסכת שבת (כ"א ע"ב) כותבת, שבעקבות נס פח השמן, נקבעו שמונה ימים הנקראים חנוכה להלל ולהודאה, דבר הבא לידי ביטוי גם בכך שאומרים בו הלל שלם. עם זאת, כפי שראינו בעבר, לא בהכרח שזוהו הטעם שבעקבותיו מלכתחילה נקבעו ימי שמחה, וטעם זה התפתח במהלך השנים. מכל מקום, בעקבות לשון הגמרא דייק **המהר"ם מרוטנבורג** (מובא בתשב"ץ סי' קע), שאין מצווה לעשות סעודות בחנוכה, כי החג נקבע להלל ולהודאה, אך לא לשמחה ולמשתה, וכך פסק **השולחן ערוך** (תרע, ב).

הרמ"א (שם) חלק וסבר שיש מעט מצווה בריבוי סעודות, בפרט כאשר אומרים בהן שירות ותשבחות. מדוע יש לשמוח? הרמ"א הביא מדרש, שבזמן הזה הושלמה מלאכת המשכן (על אף שלמעשה נחנך בניסן), ולכן יש להרבות בסעודה. **הט"ז** (שם, ד) לעומת זאת דייק בלשון הרמב"ם (חנוכה ג, ו) שבעצם החג יש שמחה, ולכן יש עניין להרבות בו בסעודה. ובלשון השולחן ערוך והרמ"א:

"ריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות, שלא קבעום למשתה ושמחה. הגה (= הרמ"א): ויש אומרים שיש קצת מצווה בריבוי הסעודות, משום דבאותן הימים היה חנוכה המזבח (מהר"א מפרא"ג). ונוהגין לומר זמירות ותשבחות בסעודות שמרבים בהם, ואז הוי סעודת מצווה".

בעקבות חג החנוכה המופיע לרוב במהלך פרשת מקץ, נעסוק השבוע בדיני הדלקת נרות, ובשאלה מדוע נהגו להדליק חנוכה בבית כנסת אם ממילא הציבור מדליק לאחר מכן בביתו, וכן כיצד ניתן לברך על הדלקה זו. כמו כן, נעסוק בשאלה האם מותר להדליק נר חנוכה ובברכה במסיבה משפחתית, שאלה שכפי שנראה תלויה במקצת בדין חנוכה שבבית הכנסת.

הדלקת נרות בבית כנסת

האם יש להדליק חנוכה בבית כנסת? הגמרא במסכת שבת (כ"א ע"ב) כותבת, שמצוות חנוכה היא 'נר איש וביתו', דהיינו כדי לצאת ידי חובה במצוות נר חנוכה יש להדליק בבית. הגמרא (כ"ג ע"א) ממשיכה וכותבת, שבמקרה בו אדם נמצא באכסניה (והוא לא נשוי שכן במקרה זה אשתו מוציאה אותו ידי חובה בהדלקתה), עליו לתת כסף לבעל האכסניה, כדי שיהיה שותף איתו בנר חנוכה.

לכאורה אם כן, לא מובן המנהג להדליק בבית הכנסת נרות ובברכה, שהרי כל אחד יוצא ידי חובה בביתו. ואכן כך פסק **בעל העיטור** (מובא בשיבולי הלקט קפה), שאין עניין להדליק בבית הכנסת, והברכה על הדלקה זו מהווה ברכה לבטלה. הוא טען שאמנם העולם נהג להדליק ולברך, כי פעם שמש בית הכנסת היה גר בבית הכנסת, אבל בזמן הזה אין להדליק. כך כתב גם **רבינו יחיאל** (תניא סי' לה) בשם רבו, שבמקרה בו לא היו אורחים בבית כנסת, היה נמנע מלהדליק שם כדי לא לברך ברכה לבטלה.

יישוב המנהג

למרות ההיגיון בשיטת בעל העיטור, למעשה ובעקבות המנהג רבים מהראשונים חלקו וכתבו שיש להמשיך להדליק נרות בבית הכנסת ובברכה. בטעם הדבר הביאו מספר נימוקים:

א. **המכתם** (פסחים ק"א ע"א) הסכים לעיטור שמטרת ההדלקה במקור הייתה מפני האורחים, או משום אנשים שלא היו בקיאים או השמש שגר בבית כנסת, אך בניגוד אליו כתב שגם בזמן הזה שאין אורחים, ישנן תקנות שבגלל חשיבותן הן אינן מתבטלות, גם אם הטעם הראשוני בטל. דוגמא לכך הוא קידוש בבית כנסת, שכפי שראינו בעבר נתון במחלוקת ראשונים, וסבר המכתם שיש להמשיך בו בגלל החשיבות של הודאה לשמו ברבים. הוא הדין לנר חנוכה, שיש חשיבות לשמר את המנהג למרות שבטל טעמו. ב. **הריב"ש** (סי' קיא) חלק וסבר, שהסיבה שמדליקים בבית כנסת היא לא מחמת המנהג, אלא שכן עיקר פרסום הנס. כיוון שבזמנו וכן בזמנים רבים בעבר נהגו להדליק נרות חנוכה בתוך הבית (מחמת החשש הגויים¹), הרי שמצוות פרסום הנס ברבים לא התקיימה כראוי. לכן תיקנו להדליק בבית הכנסת, כדי לפרסם הנס ברבים. "יתכן שלדבריו, ובניגוד לדברי המכתם שתלה את ההדלקה בשימור המנהג, כאשר מדליקים בחוץ וכבזמנינו, כבר אין צורך להדליק בבית כנסת. ובלשונו:

"מה שנהגו כל ישראל להדליק שליח ציבור או השמש בבית הכנסת למה, אי לפרסומי ניסא כל אחד חייב להדליק בביתו..., תשובה: המנהג הזה להדליק בבית הכנסת, מנהג ותיקין הוא משום פרסומי ניסא, שאין אנחנו יכולין לקיים המצווה כתקנה כל אחד בביתו שהיא להניחה על פתח ביתו מבחוץ כיוון שעתה יד האומות תקפה עלינו, ומדליק כל אחד בפתח ביתו מבפנים ואין כאן פרסומי ניסא כי אם לבני ביתו לבד, לזה הנהיגו להדליק בבית הכנסת."

ג. **ספר המנהיג** (חנוכה, קמח) העלה אפשרות נוספת, שכיוון בית הכנסת נקרא מקדש מעט, יש להדליק שם נרות זכר לנרות שהדליקו במקדש. על פי שיטה זו רצה בשו"ת **בניין שלמה** (א, נג) להסביר מדוע נהגו להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת גם בבוקר. שכן לפי הדעה שמדובר בפרסום הנס, או הוצאת ידי חובה אנשים שגרו בבית כנסת, לא מובן מדוע יש להדליק גם בבוקר. אך לפי הטעם שמדובר בהדלקה זכר למקדש, לדעת הרמב"ם היו מדשנים ומדליקים את המנורה גם בבוקר. טעם זה של הדלקה זכר למקדש, הרחיבו הפוסקים וכתבו לדוגמא שיש להדליק את החנוכה בדרום בית הכנסת שהרי המנורה הייתה בדרום. כך פסק גם **השולחן ערוך** (תרע"א, ז), וכן נראה שרבים נוהגים בפועל.

ברכה על מנהג

אמנם, כל ההסברים שראינו עד כה טובים רק לדעת האשכנזים שהלכו בעקבות **רבינו תם** והרמ"א, שמברכים גם על מנהג (למשל

¹ הגמרא כותבת שרק במקום סכנה יש להדליק נרות בבית, והפוסקים הביאו מספר נימוקים מדוע גם בזמן הזה שאין סכנה, מדליקים בבית. **ערוך השולחן** (תרע"א, ד) כתב, שכיוון שימי חנוכה הם ימי שלג ורוחות (הוא גר באירופה), לא הטריחו חכמים את המדליק לשים את נרותיו בתוך קופסה מזכוכית. אפשרות נוספת העלו, שבעקבות הגלות שנהגו להדליק בפנים, בטלה התקנה להדליק נר חנוכה בחוץ (דבר יהושע סי' מ'). למעשה במקום האפשר יש להדליק נר חנוכה בחוץ, אך מכל מקום בעקבות המנהג נשאר דין הדלקה בבית כנסת.

קריאת הלל בראש חודש וכדומה), ולכן יש לברך על נר חנוכה בבית כנסת למרות שמדובר במנהג. אבל הרי על הדלקת נר חנוכה בבית כנסת גם ספרדים מברכים, ולכאורה לפי שיטתם שלא מברכים על מנהגים וכדעת הרמב"ם והשולחן ערוך, לא היו אמורים לברך: א. **הרב עובדיה** (יביע אומר או"ח ז, נד) כתב לתרץ בעקבות **הגר"א**, שהמנהג להדליק נרות חנוכה בבית כנסת שונה משאר המנהגים, בכך שיש בו פרסום הנס שהוא דבר חריג בחשיבותו, או שהברכה היא חלק מהפרסום. ראייה לדבריו הביא הגר"א מדברי הירושלמי הפוסק, שמברכים על קריאת הלל בפסח בבית כנסת למרות שמדובר במנהג, כיוון שיש בו פרסום הנס².

ב. **הרב ואזנר** (שבט הלוי א, קפה) צעד בכיוון שונה וכתב בדומה במעט לדברי הריב"ש, שכיוון שהדלקת נר חנוכה מטרתה לפרסם את הנס, אם כן כאשר מדליקים בבית כנסת, מקיימים בעצם את תקנת חז"ל לפרסם את הנס, ולכן כולם יכולים לברך על ההדלקה שכן כלל לא מדובר במנהג. ובלשונו:

"ביאור העניין נראה, כי פרסומא ניסא הוא עניין שאין לו שיעור וגבול, כי כל מה שמוסיפין במצווה זו שעיקרה פרסומא ניסא בכלל תקנת חכמים הוא, על כן אם מוסיפים כאן להדליק בבית הכנסת ברוב עם שאין לך פרסומא ניסא גדול מזה, אין זה מנהג חדש, אלא שהוסיפו בפרסום הנס, על כן שפיר מברך על הדלקת נרות בבית הכנסת."

ג. טעם נוסף המובא בפוסקים, לפיו גם הספרדים יכולים לברך על ההדלקה מובא **בכלבו** (מד ד"ה ונהגו). מדבריו משמע, שנהגו להדליק נרות בבית כנסת (שהוא מקדש מעט) זכר לבית המקדש בו הייתה המנוחה וכדעת המנהיג שראינו לעיל. משום כך כשם שבבית המקדש הדליקו בברכה, כך גם בהדלקה בבית כנסת.

ברכת המדליק

אין מחלוקת, שהמדליק בבית כנסת עליו לברך בביתו 'להדליק נר של חנוכה', כיוון שמוטלת עליו החובה להדליק. דנו הפוסקים, מה הדין לגבי שתי הברכות הנוספות, 'שעשה ניסים' ו'שהחיינו':

א. **'שעשה ניסים'**: לדעת **הרב עובדיה** (יחזקאל דעת ב, עז), המדליק בבית כנסת אינו מברך שוב בביתו ברכת שעשה ניסים לאבותינו. ונימק, שיש לחוש לדעת המאירי הסובר שבכך זו ניתן לומר גם ללא הדלקת נר, ומשום כך אין לברך שוב בבית. **המשנה ברורה** (תרעא, מה) חלק ופסק כדעת רוב הראשונים, שברכה זו תלויה בהדלקת הנר, ונר של בית כנסת אינו נר מצווה.

ב. **'שהחיינו'**: הגמרא במסכת שבת כותבת, שהרואה נר חנוכה יכול לברך ברכת שהחיינו. בעקבות כך נקט **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה או"ח א, קצ), שהמדליק בבית הכנסת לא יוצא ידי חובת בברכת שהחיינו, שהרי כאשר הגמרא כותבת שאפשר לברך, היא מתייחסת רק לנר של מצווה ושחובה להדליק, ואילו הדלקת נר בבית הכנסת ייסודה במנהג בלבד. ובלשונו:

"אבל לא מסתבר כלל, אלא כדמסיק הברכי יוסף בשם האחרונים שגם שהחיינו אין לברך על היום, והוא מוכרח מגמרא שאמר דווקא הרואה מברך כדלעיל, וכן אין לפטור מי שהדליק בבית הכנסת מברכת זמן מחמת שבעת הדלקתו ראה הנרות, דמאחר דלא חשיבי נרות דמצווה מכיוון שאינו אלא מנהג, לא נחשב זה גם לראיה."

רוב הפוסקים וביניהם **המשנה ברורה** (תרעא, ח) ו**הרב עובדיה** (יחזקאל דעת שם) חלקו וסברו, שכיוון שברכת שהחיינו מתייחסת בעיקר לעיצומו של יום ולא למצוות ההדלקה (ורק מטעמים טכניים הצמידו אותה להדלקה), המדליק נר בבית כנסת ומברך לא יברך שוב בביתו. אמנם, אם מוציא את בני ביתו ידי חובה ולא מדליק לבד, כמובן שיכול לברך את כל הברכות כדי להוציאם.

הדלקת נרות במסיבת חנוכה

לפי מה שראינו עד כה, יש לדון האם מותר להדליק נר חנוכה במסיבות חנוכה בהן מתכנסים רבים, ורוצים להדליק גם נרות, ושם לא מדובר בבית פרטי, בו כמובן בעל הבית יכול לברך:

א. **הגרש"ז אויערבך** (הליכות שלמה יז, ד), **הציץ אליעזר** (טו, ל) ו**הרב וואזנר** (שבט הלוי ד, סה) סברו, שאין לברך על ההדלקה במסיבות שאין מתרחשות בבית פרטי. ונימקו, שכפי שראינו בדברי המכתם והריב"ש, גם ההדלקה בבית הכנסת ייסודה לא ברור, ורק בגלל כח המנהג ממשיכים לברך שם, אם כן במסיבות חנוכה שאין מנהג לברך, אסור לברך. עוד הוסיף הרב וואזנר, שכפי שראינו לדעת הכלבו מדליקים בבית הכנסת זכר למקדש, ומסיבה שאינה בבית כנסת אין בה זכר למקדש. ובלשונו של הציץ אליעזר:

"ברור הדבר שאין לברך, ופוק חזי (= ותראה) כמה דיו נשפך בקשר למנהג ההדלקה בבית הכנסת, ואיך שאפשר לברך על כך, וכמה מגדולי דורות הקפידו באמת שלא לברך על ההדלקה בית כנסת (על אף שלמעשה נוהגים לברך), על כן ברור ופשוט הדבר שאין בכוחנו להוסיף עוד ולהנהיג להדליק ולברך על הדלקת נר חנוכה במסיבות."

ב. **הרב עובדיה** (יביע אומר שם) חלק וכתב, שהמדליקים בברכה במסיבות חנוכה יש להם על מה לסמוך. בטעם הדבר נימק, שכיוון שבר חנוכה מטרתו לפרסם את הנס, ובהדלקה במסיבות יש פרסום הנס גדול, ניתן לברך על ההדלקה. עוד הוסיף, שטוב להתפלל ערבית לפני ההדלקה, אז המקום נחשב מעט כמו בית כנסת, וכן כתב **הרב מרדכי אליהו** (קול צופי"ר 338).

גם בשו"ת **אז נדברו** (ו, עה) סבר שניתן להדליק נרות חנוכה בברכה במסיבות, אם כי בניגוד לרב אליהו, סבר שאפילו לא צריך להתפלל לפני ההדלקה באותו המקום. בטעם הדבר נימק, שכאשר חז"ל קבעו שצריך להדליק נר חנוכה, אין זה בהכרח צריך להיות בביתו של אדם (טענה שראינו בעבר (וישב שנה ו') נתונה במחלוקת אחרונים), ומשום כך אין מניעה להדליק ולברך במסיבות.

חנוכה שמח! קח לקרוא למשפחה, או תעביר בבקשה הלאה שעוד אנשים יקראו...³

² **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה, מג) ביאר על בסיס אותו עיקרון (אם כי באופן יותר מהותי), שלדעת השולחן ערוך לא מברכים על דבר שכל כולו תלוי במנהג (למשל הלל בראש חודש). המנהג להדליק נר חנוכה בבית כנסת לעומת זאת, מבוסס על כך שיש להדליק נרות בבית אלא שהרחיבו את המצווה ונהגו להדליק בבית כנסת, ועל מנהג מעין זה גם לדעת השולחן ערוך יש לברך.

³ מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לשים את הדף במקומך? מוזמן: tora2338@gmail.com